

Fenomen poezije o Narodnoj revoluciji, kao cjeline i kao našeg tipa estradne, funkcionalne poezije, prvenstveno je značajan po tome, što se upravo u njemu najpotpunije odrazio jedan naš historijski period. I obrnuto, fenomen ove poezije istovremeno je najmarkantnija književna, umjetnička pojava u tom razdoblju s trajnim ideološko-političkim značenjem.

Ta je poezija izvršila toliko značajnu progresivnu ulogu, da ona ni do danas nije dovoljno naglašena. Ona je u svoje vrijeme razvila u tisućama naših ljudi njihove potištene i ponižene duše, razvila je njihove stvaralačke sposobnosti, izgrađivala je u njima zrele ličnosti i cjelovite karaktere.

Po tome je ona dosada najviši stupanj estradne, funkcionalne poezije u jugoslavenskom poetskom izrazu.

Opravdano je na kraju postaviti pitanje, može li poezija s takvom začuđujućom, ali logičnom snagom na ljudske duše biti i bez svojih, umjetničkih, estetskih ostvarenja.

NAPOMENA: — Citirane pjesme, doslovno jednake, nalaze se u različitim zbirkama. Teško bi bilo odrediti prioritet štampanja. Zbog toga ovdje navodim samo neke zbirke, do kojih se može lakše doći.

1. »Naša pjesma« — izdao Kulturno-umjetnički odsjek Propagandnog odjela ZAVNOH, 1944.
2. »Pjesme borbe i oslobođenja«, Sarajevo, 1947.
3. »Slavne godine«, Sarajevo, 1949.
4. »Veliki dani«, Sarajevo, 1950.
5. »Narodni stihovi«, Cetinje, 1950.
6. »Naše narodne pjesme«, uredio Tvrтко Čubelić, Zagreb, 1955.
7. »Savremene narodne pjesme«, uredio Sait Orahovac, Sarajevo 1957.

PODJELA GLAGOLA PO VIDU (ASPEKTU)

Sreten Živković

1. Osnovni je zahtjev logike, da se podjela pojmova viših na niže vrši na jedinstvenoj osnovi. Nije dobra na pr. dioba ljudi po karakteru na dobre, loše i plave. Kod diobe, dakle, mora se ostati na jednoj diobenoj osnovi (fundamentum divisionis), i ona se ne smije u toku diobe mijenjati. Nadalje, vrijednost diobe prosuđuje se i po kriteriju, koji se uzima pri diobi, a on mora biti kakva bitna osobina. Svakako će biti valjanija podjela ljudi po karakteru ili po kojoj duševnoj osobini, nego što bi bila podjela po kakvoj fizičkoj osobini, ili čak po odijelu. Ta dva logička principa, jedinstvena osnova i značajna osobina kao kriterij diobe, vrijede kod svake diobe i u svakoj nauci.

Prema tome, ne može biti valjana dioba suglasnika po mjestu i načinu tvorbe na usnene, zubne, piskave... Gdje je taj »piskavi« organ, kojim činimo pregradu fonetskoj struji? Vrstu piskavih suglasnika dobivamo na akustičkoj osnovi (zajedno sa šuštavim suglasnicima). Nije provedena dioba

na jedinstvenoj osnovi rečenice, kad ih dijelimo na proste, raširene i složene. Ako uzmemo kao osnovu diobe sastav, onda su rečenice (kao i sve stvari na svijetu) ili proste (nesložene, jednostavne), t. j. od jednog komada, ili složene, sastavljene od više komada (u ovom slučaju od više rečenica). Trećega — po toj podjeli — ne može biti. *Tertium non datur*. Ni podjela riječi na proste, složene i izvedene nije provedena na jedinstvenoj osnovi. Proste i složene riječi dobivamo po sastavu njihovu (kao što smo vidjeli malo prije kod rečenica), a po postanku svome su riječi korjenite ili izvedene. Na pr. *davati* je po postanku izveden glagol (od korjenitog *dati*), ali po svom sastavu nije složen; tako i *skakati* (od *skočiti*); glagoli *dati* i *davati* su po sastavu nesloženi, po postanku je *dati* korjenit, *davati* je izveden.

I dioba glagola po vidu (aspektu) nije bila provedena na jedinstvenoj osnovi u našim gramatikama za više razrede (prva izdanja). Zagrebačka ih je dijelila po trajanju, a dobivala je kao rezultat takve diobe nesvršene i svršene (§ 164.). Beogradska gramatika (§ 162.) dijeli glagole po vidu, ali u podnaslovu ima »(Glagoli po trajanju)« i dobiva kao rezultat također nesvršene i svršene glagole ili glagole svršenog vida. Prva ne spominje glagolski vid, ali uzima nazive glagolskih vidova i daje im značenje trajanja; druga daje vidu također značenje trajanja. Vidljiva je potreba da se dá podjela glagola na jedinstvenoj osnovi, t. j. na osnovi glagolskog vida, a prije toga je potrebno preciznije odrediti pojam glagolskog vida (ili aspekta).

2. Notorna je činjenica, da se svaka radnja i svako zbivanje — sa rijetkim izuzecima — izriče u hrvatskosrpskom jeziku (a tako i u drugim slavenskim jezicima) pomoću dva glagola istoga korijena, odnosno dvije različite osnove jednog te istog glagola; na pr. *pisati* i *napisati*, *čitati* i *pročitati*, *dati* i *davati*, *kupiti* i *kupovati*, *skočiti* i *skakati*, i tako gotovo od svakog glagola. Tu je osobinu slavenskih glagola pregnantno okarakterisao prof. A. Belić u svojoj knjizi »O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku« (Srp. akad. nauka, posebna izdanja, knj. 134., Beograd 1941.), istakavši jasno razliku između slavenskih i neslavenskih glagola u tom pogledu: »Glagolski je vid, t. j. ono što je dio prirode svakog glagola, postao u slovenskom prajeziku morfološko-semantičkom osobinom glagolske osnove« (str. 422.). Svaki glagol u svakom jeziku »ima svoje vidsko značenje«, ali ga dobiva tek u rečenici; »nije glagolski vid morfologisan, nije sastavni dio glagolske radnje«. Slavenski jezici imaju za svaki glag. vid posebnu osnovu sa posebnim značenjem, koje prema smislu rečenice moramo upotrebiti (str. 422.). Glagolski je vid u neslavenskim jezicima »fakultativna osobina... koja se sama po sebi podrazumeva prema situaciji u rečenici«, a »glagolski vid slovenskih jezika čini sastavni deo značenja glagola, tako da jedan koren ili jedna osnova mogu imati samo jedno od dva moguća značenja«. I kod glagola, koji mogu imati oba vidska značenja, uvijek je samo jedno

upotrebljeno. »U slovenskim jezicima je uvek samo jedan vid pričvršćen za jedan glagol ili jednu glagolsku osnovu (*pasti* = fallen — samo je perfektivno, *sedeti* = être assis — samo je imperfektivno)« (str. 424.). Ako se desi, da se jedan glag. vid može protumačiti, da ima drugi vid (na pr. u relativu, u t. zv. praesensu consuetudinis: On svaki čas *ustane* i *sjedne* = *ustaje* i *sjeda*), »onda tu nesumnjivo drugi vid pripada kakvom drugom elementu rečenice, a ne danom glagolu« (str. 424.). U tom slučaju navedeni glagoli imaju iterativno značenje. Prof. Belić je već prije u raspravi »Postanak praslovenske glagolske sisteme« (Glas Srp. kr. akad., CLXIV) dao vrlo vjerojatno objašnjenje postanka vidskog sistema, kao što je drugdje ispravno postavio razvojne stepene vidova: *biti* (impf.) — *razbiti* (pf.) — *razbijati* (impf.) — *porazbijati* (pf.).

3. Kad za svaki glagolski vid slayenski jezici imaju posebnu osnovu sa posebnim značenjem, onda je pitanje: što znači svaka takva osnova jednoga te istoga glagola? Značenje riječi uopće stvarno je znak, koji nas upućuje na stvarni sadržaj, na stvarnost, pa je zato i značenje riječi ispravnije, valjanije, što se ono bolje podudara sa stvarnim činjenicama, odnosno sa predodžbom i poimanjem stvarnih činjenica. Zato ćemo poći od stvarnosti, da odredimo pravo značenje glagolskim vidovima. Uzmimo na pr. radnju pisanja. Netko piše kredom na ploči. Govorno lice reći će za njegovu radnju: *piše*, ako gleda, kako se ruka pisareva pomiče nadesno i izvodi slova. Ako pogleda nalijevo, t. j. na onaj dio radnje pisanja, gdje je pokretna tačka, koja stvara slova, umirena, gdje više nema pisareve ruke i njena pokretanja — govorno će lice zacijelo reći: *napisao je* slovo »p«, slova »pi«... i tako dalje, već prema tome, dokle je pisar u pisanju došao. Na kraju pisanja, kad je prestao pisati riječ »piše«, govorno će lice reći: *napisao je* riječ »piše«. Jednu te istu radnju pisanja označili smo dvjema glagolskim osnovama jednoga glagola: *pisa*-(ti) i *napisa*-(ti). Zašto? Po čemu? Zacijelo, upotreba dviju osnova jednoga glagola osniva se na razlici u gledanju na tu radnju, na razlici u gledištu, u tački gledanja: jedna osnova izražava jedno gledanje na radnju u pokretu, razvoju, dakle na akciju, a druga osnova izražava drugo gledanje: na istu radnju, ali već izvršenu, umirenu, više ne u pokretu, dakle na akt. To gledanje, to gledište na radnju nazvano je — iako ne baš posve adekvatnim izrazom — glagolskim *aspektom* (po latinskom), odnosno glagolskim *vidom* (po ruskom). Tako je i kod oranja njive: gledajući, kako plug reže zemlju i prevrće je i tako se naprijed kreće, govorno će lice reći: *ore*, a gledajući na onaj dio oranja, koji je iza pluga, već umiren, zemlja prevrnutu, govorno će lice reći: *uzorao je* (toliko i koliko, već prema tome koliko je uzorano). Tako će govorno lice, gledajući ženu, kako navodi očice na iglu drugom iglom, reći: *plete*, a gledajući na onaj dio pletiva ispod igle, gdje više nema igle ni pokreta ruku pletačice, reći će: *optela je* (toliko i koliko). Ili: čovjek ide

od stola do vrata, gledamo, kako diže noge, korača napredujući, pa kažemo: *ide*; gledamo li na prevaljeni put, gdje više nema njegovih nogu, nema koračanja, kažemo: *prešao je* (metar, dva), a kad se smirio i posljednji korak i on se našao kod vrata, reći ćemo: *dóde*.

Na ovim i drugim sličnim konkretnim radnjama možemo se lako osvjedočiti, da svaka radnja (svako zbivanje), koja se vrši, ima ujedno i svoj izvršeni dio. Prema tome ima i dvojake mogućnosti gledanja (vida ili aspekta) na radnju: na dio u vršenju i na dio već izvršen. Da su dvojake osnove jednoga glagola, t. j. dva glagola istog korijena za diferenciranje tih dvaju gledanja na jednu istu radnju sistem u slavenskim jezicima, a u drugim jezicima je fakultativna pojava — to je već spomenuto. Nameće se sam od sebe zaključak: glagolski vid (aspekt) znači gledanje, viđenje, gledašće na glagolsku radnju (zbivanje), a ne »trajanje«. To značenje ima lat. riječ *aspectus* (od koje je romanska *aspect*, *aspetto*), a ruski naziv »vid« za aspekt nije adekvatan, jer je za nas osnovno značenje riječi »vid« sposobnost viđenja, a ne način gledanja. Prema tome, dijeleći glagole po vidu (aspektu) dijelimo ih po gledanju na radnju, koju oni znače, a to gledanje — ponovo ističem — može biti dvojako: gledanje na vršenje, izvršavanje radnje, na radnju u razvoju, u procesu, u pokretu, dakle na akciju; ili na izvršenost, svršen čin, na akt: *piše-napisa*, *ore-uzora*, *plete-oplete*, *ide-dóde* tok, proces, razvoj (a to je slučaj s radnjama i zbivanjima, koja imperfektni (nesvršeni) glagolski vid znači radnju u vršenju, izvršavanju, akciju; perfektivni (svršeni) glagolski vid znači svršenu, izvršenu, gotovu radnju, akt.¹

4. Imperfektivni (nesvršeni) glagoli samim time, što znače vršenje, izvršavanje radnje (zbivanja), nužno znače i trajanje; jer sve, što ima svoj tok, proces, razvoj (a to je slučaj s radnjama i zbivanjima, koje imperfektni glagoli označuju), sve nužno i traje, a to znači: prolazi, protječe vrijeme, dok se radnja vrši. Koliko vremena vršenje koje radnje traje, to zavisi od prirode posla, same radnje ili zbivanja. No trajanje, koje je u razvoju, u procesu involvirano, ne označava se imperfektivnim glagolskim vidom, ono za njega nije bitno, nije njime istaknuto, bar ne kod glagola radnje i zbivanja. Jer ti glagoli znače proces stvaranja novoga ili preoblikovanje postojećega, dakle rezultat, efekt, učinak procesa; da pri tom poslu i vrijeme prolazi, da taj proces i traje, to se — možda baš zato, što je po sebi razumljivo — ne ističe, ne označuje. Samo kod glagola stanja, jer nema učinka ni drugog procesa osim razvoja vremena, bitno je vrijeme, trajanje. Ali ti su glagoli u svakom jeziku neznatna manjina, pa ne mogu ni određivati značenje velikoj većini glagola radnje i zbivanja, evolutivnim glagolima.²

¹ Vidi o tom studiju Đure Grubora. Aspektna značenja. Rad Jugosl. akad., knj. 293. i 295. Zagreb 1953. Rezultatima te studije služim se u ovom članku. Ispor. i moj prikaz Gruborove studije pod naslovom »O slovenskom glagolskom vidu«, posebni otisak iz »Beogradskog međunarodnog slavističkog sastanka« (15.—21. IX. 1955.). Beograd 1957.

Imperfektivni (nesvršeni) glagoli ne znače ni kratko ni dugo, ni trajno ni isprekidano, ni neograničeno ni ograničeno trajanje, jer uopće ne znače trajanje (nego vršenje radnje). Prema tome se ne može ni reći, da u rečenici: *Seljak je jučer orao svoju njivu* glagol *je orao* znači »radnju, koja traje neograničeno vrijeme bez prekida«. Vršenje radnje do njena izvršenja traje jedan, dva . . . sto trenutaka, kratko ili dugo vrijeme, — već prema prirodi radnje i određenoj situaciji, ali se to sve ne izriče samim glagolskim vidom. Tako imperfektivni glagol sam po sebi ne određuje i ne ograničuje radnju (zbivanje), ali se to može učiniti posebnim riječima; na pr. *dijete je hodalo samo od stola do postelje. Plivali smo preko Save. Učio je od četiri do devet.* I tome slično. Imperfektivni (nesvršeni) glagoli, dakle, nisu ograničeni, determinirani, ali to ne znači, da su neograničeni, nego se dadu lako ograničiti, determinirati. Zato nisu posve podesni nazivi »neograničeni« (indeterminirani) za nesvršene glagole, iako nisu sasvim neopravdani.

Glagoli perfektivnog aspekta, svršenog vida, znače, da je izvršena cijela radnja, sva od početnog do završnog trenutka (momenta), ili koji dio radnje cio, sav od početnog do završnog momenta. Mora biti izvršen i posljednji momenat, onaj završni trenutak, jer bez njegova izvršenja nije radnja potpuno, sva izvršena; na pr. *napisati* (pismo) znači napisati sva slova, koja to pismo sadržava, dakle i ono posljednje; *uzorati* (njivu) znači porati sve brazde i slogove, pa i onaj posljednji. Ali perfektivni glagoli ne mogu značiti samo taj posljednji trenutak izvršen, izvršenje samo završnog momenta radnje, nego (kako je već rečeno) cijele radnje ili cijelog dijela radnje. Nije održivo ni ranije objašnjavanje perfektivnog vida glagola, naime: mi svodimo, reduciramo, stežemo sve momente radnje na onaj posljednji, završni momenat, na jedan jedini punkt, bar u našoj svijesti, kad upotrebljavamo perfektivne glagole. Otuda perfektivnim glagolima i naziv »piktualni« glagoli, a tom tumačenju »piktualizam«. Da li takvo značenje perfektivnih (svršenih) glagola konkretno postoji, to će nam i opet pokazati stvarnost, doživljavanje stvarnosti u našoj svijesti. *Napisati* (slovo, riječ, rečenicu, red, stavak, stih, strofu, pismo, pjesmu, priču, roman i t. d.) može samo značiti — ne samo u praktičnom životu, nego i u našoj svijesti — potpuno ispisivanje slova, riječi, rečenice i t. d. Što može značiti na pr. *Pročitaj stih »Hrani majka dva nejaka sina«* — drugo, nego da se pročita cio stih, od početnog slova *h* do uključivo završnog slova *a*; a ne samo, možda, završno »sina« ili čak samo »na«. Tako *platiti* 1000 dinara (na pr. u deseticama) ne znači platiti samo stotu deseticu, nego i onih devedeset i devet desetica. Ne možemo reći, da je netko *došao* (na pr. od jednog

² Vidi o njima moj članak »Dioba glagola po značenju« u časopisu »Jeziku«, VII. god., br. 1, str. 8.—11., Zagreb 1958./59.

zida sobe do drugoga), ako vidimo samo posljednje priključivanje jedne njegove noge drugoj, nego tek onda možemo reći, da je došao, ako smo vidjeli, da je išao (od jednog do drugog naznačenog mjesta). Niti ćemo reći za nekoga: *popeo* se na vrh Sljemena, ako se dovezao kolima pod sam vrh, I tako kod svakog perfektivnog glagola, t. j. kod svake radnje označene svršenim glagolskim vidom.³

³ »Glavni značaj Gruborove analize perfektivnih glagola je u tome što je on mogao uvideti, i bez velikih teškoća to dokumentovati, da se značenje perfektivnih glagola, uopšte rečeno, ne može svesti na jedan momenat izvršenja, izvršni momenat.« J. Vuković, Đ. Grubor, *Aspektna značenja* (Pitanja jezika i književnosti Filozofskog fakulteta Sarajevskog univerziteta, III, 1—2, Sarajevo 1956., str. 189.).

(*Nastavit će se.*)

IZ ŠKOLSKE PRAKSE

ZASTO SU NAM SREDNJOŠKOLCI NEPISMENI?

U izgradnji jezične kulture prvenstvo svakako pripada školi. Nije stoga nikad dosta pisati i raspravljati o tome, kako bi škola što bolje i uspješnije izvršila taj svoj zadatak. Dobro je, da i »Jezik« donosi od vremena do vremena članke s toga područja. Nedavno je tako objavio i rad Milana Šipke »O (ne)pismenosti naših srednjoškolaca.«⁴ Autor je lijepo i iscrpno najprije ustanovio »činjenično stanje«, zatim potražio uzroke nepismenosti naših srednjoškolaca i na kraju naveo mjere, koje bi po njegovu sudu trebalo poduzeti, da se stanje popravi. Iako su i njegova »dijagnoza i terapija« u osnovi točne, želim ih ipak u izvjesnom smislu dopuniti i zaokružiti.

Uzrocima nepismenosti naših srednjoškolaca, kako ih je nanizao Šipka, ja bih dodao još neke, koji sva nastojanja, da srednjoškolce »opismenimo«, čine i činit će jalovima sve dotle, dok ih ne uklonimo.

Kad đak iz osnovne (dosad: osmogodišnje) dođe u srednju školu, pretpostavlja se, da on gramatiku i pravopis našeg književnog jezika *zna*, odnosno *mora* znati, i na toj su pretpostavici sazđani nastavni planovi i pro-

grami za materinski jezik, koji su pretežnom većinom koncentrirani na književnost, a na njoj se (na toj pretpostavci) temelji i praksa, po kojoj srednjoškolski nastavnici materinskog jezika tek usput (uz popravak školskih zadaća i pri ponavljanju za maturu) rade s đacima gramatiku, pravopis i stilistiku.² Mogu li četrnaestgodišnja djeca svoj

² Pogledamo li gimnazijske nastavne programe, što posljednjih deset godina bijahu u NRH na snazi (Nastavni plan i program za gimnazije, Zagreb, 1948.; Nastavni plan i program za V. razred gimnazije, Prosvjetni vjesnik, VII, br. 3; Nacrt novoga nastavnog plana i programa za više razrede gimnazija, Prosvjetni vjesnik, VIII, izvanredno izdanje od 15. IV. 1955.; Izmjene i dopune u nacrtu novoga nastavnog plana i programa za više razrede gimnazija, Prosvjetni vjesnik, VIII, izvanredno izdanje od 7. X. 1955.), vidjet ćemo, da oni materinskom jeziku posvećuju vrlo malu ili nikakvu pažnju. Najnoviji takav program (Gimnazija, izdanje Savremene škole, Beograd, 1959.), koji je priredio Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja, u izvjesnom smislu znači čak i znatan napredak (uz ostalo neki dijelovi stilistike i stanoviti elementi retorike), no ipak je i on vrlo oskudan i nesistematičan. Pri njegovoj izradi konzultirani su pojedini stručnjaci i stručna društva; među njima nema nijednog prominentnog zagrebačkog filologa, a ni Hrvatskog filološkog društva.

⁴ Jezik, VII, 118—124.